

Сачко О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ СПРОЩЕНИХ ТА ІНШИХ ОСОБЛИВИХ ФОРМ І РЕЖИМІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

UPHOLDING THE RULE OF LAW WHILE SIMPLIFIED AND OTHER SPECIAL FORMS AND MODES OF CRIMINAL PROCEEDINGS ARE USED

У статті аналізуються проблеми забезпечення верховенства права під час застосування інституту кримінального провадження на підставі угоди про визнання вини, здійсненні спеціального (заочного) досудового розслідування (*in absentia*), досудового розслідування у районі проведення антитерористичної операції, а також застосуванні інших особливих форм, режимів і порядків кримінальних проваджень.

Ключові слова: *верховенство права, спеціальні форми провадження, спрощене судочинство.*

В статье анализируются проблемы обеспечения верховенства права при использовании института уголовного производства на основании договора о признании вины, осуществлении специального (заочного) досудебного расследования (*in absentia*), досудебного расследования в районе проведения антитеррористической операции, а также применении иных особых форм, режимов и порядков уголовных производств.

Ключевые слова: *верховенство права, особые формы производства, упрощенное судопроизводство.*

The article analyses the problem of ensuring the rule of law while institute criminal proceedings on the basis of the treaty, implementation of the special (*absentee*) pre-trial investigation (*in absentia*), pre-trial investigation in the area of anti-terrorism operations, as well as the application of other special forms, modes and orders in criminal proceedings are used.

Key words: *rule of law, special forms of criminal proceedings, simplified production.*

Постановка проблеми. Приведення вітчизняного законодавства у відповідність із загальновизнаними міжнародними стандартами прав людини закономірно обумовлює необхідність аналізу проблем забезпечення верховенства права під час застосування новел кримінально-процесуального законодавства, а саме: провадження на підставі угод, заочного провадження, особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. Ці інститути в цілому потребують нового доктринального осмислення і законодавчого корегування крізь призму принципу верховенства права.

Актуальність теми дослідження. Спроба реалізації приписів правових норм щодо особливостей провадження на підставі угод та в інших особливих формах, режимах і порядках спрощеного провадження показує наявність багатьох проблем забезпечення верховенства права, що лежать як у площині недосконалості законодавства, так і в реаліях діяльності слідчих органів, прокуратури та суду.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, свідчить про посилення уваги дослідників до реалізації принципу верховенства права [17; 19; 21], проблем інституту провадження на підставі угод та застосування інших спрощених форм кримінальних проваджень [2; 3; 5; 6; 10; 11; 12; 14; 16; 18; 22; 23; 25; 26], окремих аспектів заочного та дистанційного

провадження [4; 9; 13], режиму антитерористичної операції [7], інших проблем процесуальної форми [1; 7; 9; 10; 15; 20]. Між тим, наявні публікації не вичерпують усю складну проблему, а лише утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Метою даної роботи є визначення ймовірних шляхів підвищення ефективності застосування особливих спрощених форм, порядків і режимів кримінальних проваджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливі форми, порядки і режими кримінальних проваджень, які викладені в КПК України, умовно можна розділити на дві групи:

1) спрощені форми кримінального провадження: провадження на підставі угод; здійснення спеціального (заочного) досудового розслідування (*in absentia*); особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції; кримінальне провадженням у формі приватного обвинувачення; провадження щодо кримінальних проступків;

2) ускладнені процедури проваджень: особливості кримінальних проваджень стосовно осіб, щодо яких передбачений статус недоторканності та інша підвищена міра захисту; провадження у справах про злочини та інші кримінальні правопорушення неповнолітніх; провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру; провадження у справах, які містять відомості, що становлять

державну таємницю; кримінальні провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Однією з актуальних проблем є формування процесуального інституту особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. На наш погляд, для забезпечення оперативності розслідування злочинів доречно буде надати повноваження детективів військовій розвідці та контррозвідці, а також повноваження дізнавачів з правом проведення невідкладних слідчих дій командирам військових частин чи уповноваженим ним особам на провадження службових або технічних розслідувань. Також вбачається доцільним закріплення за прокурором права надання дозволу на невідкладне проведення усіх негласних слідчих (розшукових) дій строком на три доби.

На сьогодні у зв'язку з диференціацією процесуальної форми кримінального провадження щодо злочинів і кримінальних проступків потребують переосмислення існуючі інститути як кримінального, так і кримінально-процесуального права.

З огляду на юридичні колізії, які виникають, на відміну від пропозицій багатьох авторів розробити та прийняти врешті-решт закон про кримінальні проступки і визначити в КК України поняття «кримінальні правопорушення», В.П. Корж вказує на простіший, але більш радикальний спосіб – повернути в КПК України дефініцію «злочин» [8, с. 64].

В.М. Тертишник, розмірковуючи в руслі ідеї гуманізації кримінального закону, слушно схиляється до думки про необхідність вилучення з КК України багатьох статей, якими передбачена відповідальність за малозначні злочини, та переведення розгляду таких правопорушень у сферу адміністративної юрисдикції, чим можна значно спростити розгляд відповідних справ [22, с. 116–118].

Актуальним є дослідження угоди про визнання вини. Ще до прийняття нового КПК України деякі автори підтримували ідею втілення в національне законодавство інституту угоди про визнання вини, але досі ще недостатньо з'ясовані й оцінені ризики застосування цього інституту. Рішучим противником запровадження в українське процесуальне законодавство угоди про визнання вини був і залишається В.М. Тертишник [18, с. 107–112; 22, с. 116–118].

Зазначимо, що, окрім інституту угоди про визнання вини, закріпленого в ст. 472 КПК України та ч. 2 ст. 473 КПК України, у ч. 3 ст. 349 КПК України закладається процедура ще більшого спрощення судового слідства: «Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровіль-

ності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку».

З цього приводу В.М. Тертишник зазначає: «Згідно із ч. 5 ст. 364 КПК України «учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні». Відповідно до приписів ч. 4 ст. 95 «суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання». У ч. 3 ст. 370 КПК України визначено, що «обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу». Отже, п. 2 ч. 1 ст. 468 КПК України, ст. 472 КПК України та ч. 2 ст. 473 КПК України (щодо укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості) не мають застосовуватись і підлягають скасуванню як норми, які скасовують суттєві існуючі гарантії встановлення об'єктивної істини та забезпечення прав і свобод людини, які звужують існуючі права і свободи людини і суперечать чинній Конституції України, міжнародним правовим актам та принципам, окремим положенням норм самого КПК України, суперечать здоровому глузду і фундаментальній науці – логіці» [21, с. 643]. Сьогодні багато вчених-процесуалістів усе активніше заявляють про свою прихильність до такої позиції [6, с. 104–106; 26]. Для цього є правові підстави, адже згідно із ст. 17 КПК України «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом».

Між тим, законодавець, закріпивши у матеріальному праві України норму, що формулює передумови для застосування дійового каяття (ст. 45 КК України), не визначив необхідних положень щодо порядку її реалізації у процесуальному праві, залишаючи це білою плямою процесуального законодавства. Безумовно, що при цьому залишилися поза увагою і гарантії забезпечення верховенства права під час застосування інституту дієвого каяття.

Потребують більш чіткого юридичного визначення положення законодавчих норм та гарантії прав учасників процесу під час застосування інституту заочного провадження. Законом України № 1689-VII від 07.10.2014 р. КПК України доповнено главою 24-1 під назвою «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», де законодавець зробив спробу запровадити інститут заочного провадження – спеціальне досудове розслідування (*in absentia*).

Зазначаючи досить широкий перелік кримінально-карних діянь, щодо яких може бути запроваджене спеціальне досудове розслідування (такий перелік міг би бути визначений значно простіше – «особливо тяжкі злочини»), законодавець виходить із того, що розслідування таких діянь має бути здійс-

снено в загальному порядку, визначаючи лише особливості вручення процесуальних документів підозрюваному під час здійснення такого спеціального досудового розслідування (ст.ст. 297-1–297-5 КПК України). Зокрема, тут зазначається, що спеціальне досудове розслідування здійснюється стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук; повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування.

Суттєва проблема, на думку В.М. Тертишника, у тому, що особливу складність становить забезпечення доведеності того, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо підозрюваний залишив територію України. Якщо буде встановлено, що він перебуває поза межами території України, то виникає проблема його розшуку й допиту. Без допиту самого підозрюваного можна тільки діагностувати, а не беззаперечно стверджувати, що ця особа переховується від органів слідства та суду саме з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Вона ж може переховуватися і від політичного пере-

слідування, і від кредиторів, рекетирів або інших злочинців, та навіть з інтимних міркувань, не знаючи про кримінальне провадження стосовно неї. Тому сам закон бажано б удосконалити, позбавляючи фантастики, а слідчі повинні вжити всі можливі заходи для здійснення дистанційного допиту й задіяти інші інститути міжнародної співпраці [21, с. 482].

На нашу думку, доцільно буде передбачити й те, що виклик таких підозрюваних має здійснюватись через захисника, а не через засоби масової інформації. Більш того, враховуючи суттєве обмеження можливостей реалізації прав і свобод підозрюваного під час здійснення досудового слідства в порядку заочного провадження, на наш погляд, розгляд таких справ варто віднести до підсудності суду присяжних, а в судовому розгляді забезпечити участь представника Уповноваженого з прав людини.

Висновки. Більш широке запровадження в слідчу і судову практику інститутів особливих спрощених форм, порядків і режимів кримінальних проваджень потребує зміцнення гарантій захисту прав і свобод учасників процесу, розроблення та запровадження з урахуванням принципу верховенства права більш досконалої процедури слідства і судового розгляду відповідних справ.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці концептуальної моделі інституту дієвого каяття та окремої глави КПК України, присвяченої особливим формам кримінальних проваджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика : [колект. монографія] / за заг. ред. В.М. Стратонова, Є.Л. Стрельцова. – Херсон : ВД «Гельветика», 2015. – 340 с.
2. Гайворонська І. Історичний розвиток мирного і компромісного вирішення кримінально-правових конфліктів на українських землях / І. Гайворонська // Юридична Україна. – 2008. – № 5. – С. 105–106.
3. Добровольська О.Г. Проблеми інституту кримінального провадження на підставі угод / О.Г. Добровольська // Право і суспільство України. – 2013. – № 5. – С. 150–154.
4. Дроздов О.М. Наукові підходи щодо перспектив перегляду у екстраординарних судових провадженнях окремих судових рішень, ухвалених у заочному кримінальному провадженні / О.М. Дроздов // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 92–103.
5. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : [монографія] / О.О. Житний. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 152 с.
6. Карпов Н.С. Проведення скороченого судового розгляду у кримінальному процесі / Н.С. Карпов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 10-2. – С. 104–106.
7. Коваленко Н.В. Правовий режим антитерористичної операції / Н.В. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 2. – Т. 2. – С. 135–141.
8. Корж В.П. Проблеми устранення юридических коллизий в отдельных положениях Уголовного процессуального кодекса Украины / В.П. Корж // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 11. – Ч. 1(29). – С. 62–69.
9. Корнієнко М.В. Концептуальні проблеми процесуального інституту негласних слідчих (розшукових) дій / М.В. Корнієнко, В.М. Тертишник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – Вип. 39. – Т. 2. – С. 105–109.
10. Курта Є.О. Компромiс на досудовому слідствi: поняття, види, кримiналістичні прийоми досягнення : дис. ... канд. юрид. наук / Є.О. Курта. – Запорiжжя, 2005. – 188 с.
11. Лесяк О. Підстави та умови укладення угоди про визнання винуватості / О. Лесяк // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 2. – Ч. 2. – С. 40–48.
12. Мухін В. Інститут угоди про визнання винуватості у кримінальному процесі / В. Мухін, А. Штанько // Вісник національної академії прокуратури. – 2013. – № 3. – С. 46–51.
13. Пашковський М.І. Дистанційне кримінальне правосуддя: міф чи реальність? / М.І. Пашковський // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 5. – С. 36–40.
14. Повзик Є.В. Угода про визнання винуватості та вимоги до її змісту / Є.В. Повзик // Вісник Національної академії правових наук України. – 2016. – № 2. – С. 123–132.
15. Подорожна Т.С. Законотворчі помилки як чинник дестабілізації правового порядку / Т.С. Подорожна // Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: [тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної кон-

ференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року)] / за ред. проф. В.В. Комарова та І.Д. Шутака. – Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. – С. 53–56.

16. Прилуцький П.В. Угода про визнання винуватості в кримінальному провадженні: новела процесуального законодавства України / П.В. Прилуцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. Офіційне видання. – 2013. – № 4. – С. 128–135.

17. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : У 2-х кн. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2008. – 458 с.

18. Тертишник В.М. Компромiс у кримінальному процесі / В.М. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 107–112.

19. Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : [монографія] / В.М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ ; Ліра ЛТД, 2009.

20. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина : [підруч.] / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 420 с.

21. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. – 12-те вид., доповн. і перероб. / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2016. – 810 с.

22. Тертишник В. Без суду і слідства: гострі кути реформування кримінально-процесуального законодавства / В. Тертишник // Юридичний журнал. – 2004. – № 11. – С. 116–118.

23. Тюрін Г.Є. Принципи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод / Г.Є. Тюрін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 9-1. – С. 229–232.

24. Чумак К. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим vs. угода про примирення: проблеми розмежування / К. Чумак // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 2. – Ч. 2. – С. 135–141.

25. Щерба С.П. Деятельное раскаяние в совершенном преступлении / С.П. Щерба, А.В. Савкин. – М., 1997. – 48 с.

26. Щолкін В. Визнання вини підсудним як спосіб спрощення кримінального процесу: «за» і «проти» / В. Щолкін, О. Стулов // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 66–69.

27. Ямпольський В. «Не винуватий я!», або Дещо про угоди про визнання винуватості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/vyampolskyu/article/12156.aspx>.